

Аннотація

Патрелюк Д. А. Личность преступника в криминалистической характеристике незаконных завладений транспортными средствами, совершаемых несовершеннолетними. – Статья.

В статье рассмотрены данные, характеризующие личность преступника по делам о незаконных завладениях транспортными средствами, совершенных несовершеннолетними. Опираясь на результаты проведенного исследования, автор делает вывод, что типичным преступником рассматриваемого состава уголовного правонарушения является лицо мужского пола в возрасте 16–18 лет, не занятое общественно полезным трудом или учащееся (в школе, ПТУ или техникуме). На момент совершения общественно опасного деяния находится в состоянии алкогольного или наркотического опьянения.

Ключевые слова: незаконное завладение транспортным средством, личность преступника, несовершеннолетние, криминалистическая характеристика.

Summary

Patreljuk D. A. Person in a criminal forensic characterization of an illegal taking by the vehicles made by minors. – Article.

The article describes the data that characterize the identity of the offender of the unlawful taking of vehicles made by minors. Based on the results of the research the author concludes that the proposed structure of a typical criminal is a criminal offense male person aged 16–18 years who is not engaged in social work or learn (school, college or technical school). Person is drunk or drugged at the time of committing socially dangerous act.

Key words: illegal taking a vehicle, the person of the criminal, minors, criminalistical characteristic.

УДК 340.12

О. М. Феоктістова

РОЗВИТОК І СТВОРЕННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ.

Постановка проблеми. Працівникам органів прокуратури, інших правоохоронних органів, студентам, викладачам навчальних закладів і взагалі кожному небайдужому громадянину необхідно знати історію створення прокуратури як важливої державної інституції, покликаної здійснювати нагляд за дотриманням законів, а також не лише мати уявлення, а й добре володіти знаннями про періоди та закономірності її розвитку, зміни функцій і завдань, форм та методів її діяльності, адже лише знаючи минуле можливо досягнути значних успіхів у функціонуванні та розвитку органів прокуратури. Насамперед необхідно мати на увазі, що в нашій державі прокуратура завжди відіграла важливу роль у системі правоохоронних органів, які повинні підтримувати законність і правопорядок, права й законні інтереси громадян та держави. У зв'язку з чим успіхи та помилки, котрі в минулому мали місце в діяльності правоохоронних органів, повністю розділяє й прокуратура. Спроби збільшити її роль у справі забезпечення законності та правопорядку або, навпаки, зробити прокуратуру головним винуватцем правопорушень прав і свобод людини і громадянина, допустимих тоталітарною системою, є безпідставними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання історії прокуратури України досліджували Б. Віленський, В. Козирев, М. Кобилецький, І. Бойко, В. Кульчицький, О. Михайленко, О. Медведько, І. Поляков, В. Свербигуз, П. Щербина, В. Сухонос, М. Сірий та інші.

Метою статті є дослідження розвитку, створення та регулювання органів прокуратури на українських землях у складі Російської імперії ХІХ ст.

Виклад основного матеріалу. Питання про виникнення й розвиток інституту прокуратури має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення, так як однією з умов успішного реформування будь-якого державного інституту є використання як чужого, так і особистого досвіду. Відомо, що нове проявляється лише в певних окремих елементах, нових відношеннях. Основою їх виникнення є відповідний їм минулий досвід.

Насамперед необхідно розкрити в цілому поняття «прокуратура». Саме це слово походить від латинського дієслова *procurare* (піклуватися, завідувати, керувати) звідки й утворився похідний іменник *procurator* (розпорядник, управитель, завідуючий, керуючий) [1].

Як бачимо, жодне з названих значень не мало на увазі посадової особи, якою є нині прокурор.

Посада прокурора як державного чиновника виникла із введенням Августовської Конституції. Насправді така особа була слугою імператора з представницькою владою. Особливу роль ці люди відігравали під час збирання податків, керування імператорським маєтком тощо.

Становлення прокуратури починається з римського імператора Августа (Гай Юлій Цезар Октавіан, 63 р. до н. е. – 14 р. н. е), який уперше ввів інститут прокуратора в провінціях Римської імперії.

Інститут прокуратури в сучасному його розумінні виник на початку XIV ст. у Франції. Давньою французькою мовою стряпний, повірений, завідуючий справами іншого мав назву *procurateur*, а потім це слово скоротилося до *procurieur*. Спочатку прокурор був представником короля в суді в цивільних справах і брав участь у судовому розгляді тоді, коли зачіпалися інтереси короля. Тобто прокуратура була створена у Франції виключно для потреб та захисту інтересів королівської влади. У XIII ст. було створено при судах численний клас стряпчих, які вивчали закони й носили довгий одяг. Серед кращих людей цього класу король обирав повірених, про яких згадується в історичних пам'ятках другої половини XIII ст. Вони розділилися на королівських прокурорів (обов'язками цих прокурорів стала письмова частина правового процесу) і королівських адвокатів (усних захисників обвинувачуваних). Коли король був лише власником доменів і сюзереном своїх васалів, прокурор був лише простим фіскальним повіреним корони, проте з розвитком та посиленням королівської влади часто інтереси короля стали збігатися із загальними інтересами держави. У зв'язку з цим представник першого – королівський прокурор – і орган другої, переслідували злочинців та поновлювали законність і правопорядок.

Перші королівські прокурори обиралися, як правило, з найбільш досвідчених адвокатів, а після своєї відставки поверталися до адвокатської корпорації. Ця обставина дозволила деяким дослідникам зробити висновок про те, що історія прокуратури значною мірою збігається з історією адвокатури.

З XVI ст. королівські прокурори та адвокати зробилися дійсними посадовими особами, які належали до магістратури. Прийнято вважати, що засновником прокуратури є французький король Філіп IV Вродливий, оскільки при ньому в 1302 р. уперше було затверджено законом положення королівських прокурорів при судах [2].

Потім інститут прокуратури створено в Німеччині, Англії (Великобританії) і Шотландії та інших країнах.

Процес становлення й розвитку інституту прокуратури в Україні, як і процес розвитку української державності в цілому, є складним і значною мірою супереч-

ливим. Обумовлено це низкою причин. Одна з них полягає в тому, що прокуратура, будучи ланкою конкретної державно-правової системи, змінюється разом з останньою. Як свідчить історія держави й права України, лише за останні триста п'ятдесят років державно-правова система України радикально змінювалася щонайменше чотири рази.

Другим чинником, який істотно вплинув на процес розвитку інституту прокуратури в Україні, є те, що впродовж декількох століть українська державність розвивалася в тісному зв'язку з російською державністю, тому походження прокуратури на українських землях можна ототожнювати з походженням російської. При цьому форми цього зв'язку постійно замінювалися, що також безпосередньо впливало на розвиток інституту прокуратури в Україні.

У Російській імперії, до складу якої входила Україна, прокуратура була створена Петром I у січні 1722 р. До нього на Русі не було спеціальних органів публічного переслідування, яким була чужою ідея нагляду за виконанням закону.

Під час проведення реформ Петро I всюди зустрічався з протистоянням і зловживанням владою та службовим становищем, казнокрадством. У зв'язку з цим виникла потреба в створенні органу, який наглядав би за виконанням законів установами й контролював би їх дії та бездіяльність, а також вживав би заходи щодо притягнення до відповідальності правопорушників.

Такими органами спочатку були фіскали. Вони були створені 2 березня 1711 р. за наказом Петра I «Про обов'язки Сенату». Указом Урядового Сенату від 5 березня 1711 р. приписано обирати обер-фіскала. До його обов'язків належало таке: «Над всіма тайно надсматривать и проведывать про неправый суд, также – в сборе казны прочего». Пізніше очолював службу фіскалів генерал-фіскал. Відмінність служби епохи Петра I від прокуратури полягала в тому, що фіскали діяли, як правило, таємно, а результатами розшукових заходів були доноси, які направлялись до суду й Сенату. Однак їх діяльність була неефективною, у зв'язку з чим вони були замінені на прокурорів. Указом Петра I від 12 січня 1722 р. утворено прокуратуру [3].

В Указі Урядовому Сенату зазначалося: «Надлежалось быть при Сенате Генерал-прокурору и Обер-прокурору, а также во всякой коллегии по прокурору, которые должны будут рапортовать Генерал-прокурору».

Слово «генерал-прокурор» має назву від латинського *generalis* (загальний, спільний) і французького *prokureur* (від латинської *Procurio* – піклування, забезпечення). Це один із найвищих урядових чиновників у Російській імперії з 1722 р. до 1917 р., який наглядав за законністю діяльності державного апарату та глави Сенату. Він керував створеною в 1711 р. системою фіскалів, очолюваною обер-фіскалом, котрі стежили за порушенням інтересів державної казни та повинні були за цими справами таємно наглядати й повідомляти. Після Жовтневої революції 1917 р. посада генерал-прокурора призупинила своє існування.

Петро I, перш ніж створити в Росії прокуратуру, ознайомився з досвідом організації й діяльності органів прокуратури в ряді європейських країн, у тому числі у Франції. Проте під час визначення її функціональних обов'язків учинив із точністю до навпаки: замість прокуратури звинувачувального типу він заснував орган нагляду, що отримав назву «ока государева». В указі про посаду генерал-прокурора, виданому в квітні 1722 р., у першому його пункті підкреслювалося: «Генерал-прокурор должен сидеть в Сенате и смотреть накрепко, дабы Сенат свою должность хранил, и во всех делах, которые сенатскому рассмотрению и решению подлежат, истинно, ревностно и

порядочно, без потеряння времени, по регламентам и указам отправляял». В указі наголошувалося також, що «сей чин, яко око наше и стряпчий о делах государственных, должен во всем верно поступать».

На губернського генерал-прокурора, що вважався «оком государевым» в губернії, указом покладалися завдання збереження «целости власти, установленный интереса императорского величества»; спостереження, «чтоб запрещенных сборов с народа никто не собирал»; винищування «повсюду зловредных взяток». Прокурори повинні були «смотреть и бдение иметь о сохранении всякого порядка, законом определенного» [4].

Створення в Російській імперії прокуратури наглядового типу було пов'язане з рядом причин. Однією з них дослідники називають те, що інтереси центральної влади, яка виступала в ролі законодавця, не завжди збігалися з інтересами установ та осіб, на яких поширювалися ухвалені закони, і тому закони часто не виконувалися. Необхідні були установи, які повинні «приводити в дію» закони центральної влади, стежити за їх виконанням. Такими установами, на думку Петра I, повинні були стати органи прокуратури [5].

Поряд із цим у Російській імперії процвітали казнокрадство, хабарництво, свавілля чиновників і місцевої бюрократії та інші негативні явища. Усе це перешкоджало подальшому розвитку державності й соціально-економічних умов життя країни, що також викликало необхідність створення органу, який міг би протидіяти цим негативним явищам.

Прокуратура Російської імперії була створена як показовий орган перш за все імператорської влади, що здійснює від її імені та за її дорученням повсюдний і постійний контроль і нагляд за діями й вирішеннями сенату Уряду, інших центральних і місцевих установ. Суть самої посади прокурора її засновник Петро I виразив такими словами: «Сей чин яко око наше».

Другий етап дореволюційного періоду розвитку інституту прокуратури в Російській імперії пов'язаний із судовими реформами 1864 р., у ході яких були прийняті «Судові статuti», що складаються з чотирьох законів: «Установа судових установлень», «Статут кримінального судочинства», «Статут цивільного судочинства» і «Статут про покарання, що накладаються світовими суддями».

Судові статuti реорганізували інститут прокуратури за французьким зразком, надавши йому переважно характеру органу кримінального переслідування й державного звинувачення перед судом.

Після реформи прокуратура була включена до складу судового відомства, проте входила до нього як самостійна система, що має свою організаційну структуру. На чолі прокуратури стояв міністр юстиції, проте в законі було підкреслено, що він очолює прокуратуру як генерал-прокурор, чим і визначається характер його дій: вони відносяться не до сфери судового управління, а до сфери підтримки державного звинувачення в суді й охорони сили закону, вживаного судами.

Важливими принципами організації прокуратури були єдність і сувора ієрархічна підлеглисть. У безпосередньому підпорядкуванні в генерал-прокурора знаходилися обер-прокурори Сенату та прокурори судових палат, у кожного з яких було декілька товаришів (помічників). Прокуророві судової палати були підпорядковані прокурори окружних судів, що входили до округу цієї палати. Вони розподілялися за містами повітів, що входили до округу цього суду, де вони виконували й функції нагляду за попереднім слідством, і обов'язок участі в засіданнях

з'їздів світових суддів. Молодші чини прокуратури призначалися й звільнялися міністром юстиції, вищі – царем за поданням міністра юстиції.

Основною прокурорської діяльністю були нагляд за попереднім слідством і підтримка звинувачення перед судом, тобто робота, що проводиться прокурорами в межах кримінального судочинства. Подальші закони наділили прокуратуру функціями, що знаходяться за межами кримінального судочинства: спостереження за в'язницями, участь у різних губернських провадженнях (за селянськими справами, військовою повинністю тощо) і підпорядкували їй у дисциплінарному відношенні загальну поліцію.

Функції загального нагляду, які були властиві прокурорському нагляду в дореформений період, були «забуті». Надалі ця обставина негативно вплинула на загальний стан законності в країні, на що вже тоді звернули увагу деякі прокурорсько-судові діячі. Так, відомий юрист А. Коні, будучи палким прибічником судової реформи 1864 р., щодо даної проблеми писав: «Скасування ... прав та обов'язків за наглядом за ходом несудових справ слід визнати великою помилкою укладачів судових статутів. Досконала зміна в характері діяльності, мабуть, виглядала красивою з теоретичної точки зору, але перечила умовам нашого адміністративного життя та йшла наперекір з внутрішнім потребам наших губернських судів» [6].

Цікавим є той факт, що в післяреформений час законодавець намагався повернутися до цього питання, вказавши на те, що обов'язки, що покладаються на прокурорів окрім їх участі в суді, можуть бути визначені в інших законодавчих актах – особливих статутах і положеннях. І хоча практичних кроків у цьому напрямку зроблено не було, проте це можна розглядати як визнання законодавцем своєї помилки.

Висновки. Аналізуючи вищевикладене, можливо зробити висновок, що діяльність органів прокуратури як органу державної влади з дня створення й дотепер, відповідно до покладених на неї завдань та функцій, спрямована на всебічне зміцнення верховенства закону, на охорону та захист інтересів і цінностей державного ладу та суспільства, підтримку державного обвинувачення, на боротьбу зі злочинністю та зміцнення правопорядку, захист прав і свобод людини і громадянина, роз'яснення законодавства та його вдосконалення.

Отже, прокурорський нагляд був і повинен бути щитом і знаком для захисту, зміцнення законності та правопорядку.

Література

1. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / под ред. акад. А.М. Прохорова. – М. : Сов. Энциклопедия, 1975 – . – Т. 25. – С. 70; Юридическая энциклопедия / Л.В. Тихомиров, М.Ю. Тихомиров. – М., 1998. – С. 369–370; Энциклопедический словарь. – М. : Инфра-М, 1999. – С. 263.
2. Клочков В.Г. З історії прокуратури України // Закон і бізнес. – 2000. – № 18–19. – С. 23.
3. Клочков В.Г. От прокурора до прокурора // Міліція. – 2000. – № 7. – С. 19.
4. Веретенников В.И. Очерки истории генерал-прокуратуры в России / В.И. Веретенников. – Х. : Тип. «Адольф Дарре», 1915. – 415 с.; Звягинцев А.Г. Око государево. Российские прокуроры XVIII в. : в 3 т. / А.Г. Звягинцев, Ю.Т. Орлов. – М. : РОССПЭН, 1994 – . – Т. 1. – 1994. – 311 с.; Казанцев С.М. История царской прокуратуры / С.М. Казанцев. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1993. – 216 с.
5. Смирнов А.Ф. Прокуратура и проблемы управления. – М., 1997. – С. 14–15.
6. Кони А.Ф. За последние годы / А.Ф. Кони. – СПб. : Тип. А.С. Суворина, 1898. – 745 с.
7. Мичко М.І. Функції та організаційний устрій прокуратури / М.Ф. Мичко. – Донецьк : Донецчина, 2001. – 323 с.

Анотація

Феоктістова О. М. Розвиток і створення органів прокуратури на українських землях у складі Російської імперії XIX ст. – Стаття.

Статтю присвячено розвитку та створенню органів прокуратури на українських землях у складі Російської імперії XIX ст. Увагу звернено на те, коли виникло поняття «прокуратура» взагалі та коли виник інститут прокуратури саме в Україні, а також розглянуто фактори, які вплинули на розвиток і становлення прокуратури на українських землях у складі Російської імперії XIX ст.

Ключові слова: прокуратура, становлення й розвиток інституту прокуратури, генерал-прокурор, судова реформа 1864 р., судові статuti 1864 р., діяльність органів прокуратури

Аннотация

Феоктистова О. М. Развитие и создание органов прокуратуры на украинских землях в составе Российской империи XIX ст. – Статья.

Статья посвящена развитию и созданию органов прокуратуры на украинских землях в составе Российской империи XIX ст. Внимание обращено на то, когда возникло понятие «прокуратура» вообще и когда возник институт прокуратуры именно в Украине, а также рассмотрены факторы, которые повлияли на развитие и становление прокуратуры на украинских землях в составе Российской империи XIX ст.

Ключевые слова: прокуратура, становление и развитие института прокуратуры, генерал-прокурор, судебная реформа 1864 г., судебные уставы 1864 г., деятельность органов прокуратуры.

Summary

Feoktistova O. M. Development and creation of organs of office of public prosecutor is on Ukrainian earths in composition the Russian empire of XIX of item. – Article.

Article is devoted to the development and establishment of the prosecution on the Ukrainian lands in the Russian Empire of the XIX century. Attention is drawn when there was the concept of “prosecutor” in general, and when it emerged prosecutors Institute in Ukraine, and also examined the factors that influenced the development and establishment of the prosecutor’s office in the Ukrainian lands in the Russian Empire of the XIX century.

Key words: prosecutor’s office, emergence and development of the institute prosecution, procurator-general, judicial reform in 1864, judicial statutes in 1864, activities of prosecution.

УДК 343.1

М. В. Черноусько

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ У ФОРМІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ

З огляду на процес реформування системи кримінальної юстиції в Україні, що вже ознаменувався прийняттям нового основоположного галузевого нормативно-правового акта – Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), триває нині й супроводжується трансформацією поглядів на процесуальні категорії, норми, інститути та механізми реалізації завдань кримінального провадження, неминує постає питання зміщення акцентів у частині сутності, ролі й місця прокурорського нагляду як засобу забезпечення стану законності під час проведення досудового розслідування.

Постановка проблеми. Одним із проявів оптимізації важелів впливу на якість виконання особами, уповноваженими проводити досудове розслідування, їхніх обов’язків стала законодавча регламентація форми, в якій прокурором здійснюється нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування. Ідеться про процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Разом із тим значна